

Les dones al món del treball

M.F.C.

HISTÒRIA DEL MOVIMENT FEMINISTA

La història del feminisme es remunta a l'època de la Il·lustració, resultat de la polèmica generada sobre la igualtat i la diferència entre els sexes. **Nicolas de Condorcet**, a la seva obra **Esbós d'una taula històrica dels progressos de l'esperit humà (1743)**, reclama el reconeixement social de la dona.

Quaranta anys després, la **Revolució Francesa (1789)** es va plantejar com a objectiu central la consecució de la igualtat jurídica i de les llibertats i drets polítics, però les grans conquestes de les revolucions liberals no van afectar la dona. La **Declaració dels drets de la dona i de la ciutadana**, redactada per **Olympe de Gouges (1791)**, denunciava que la revolució havia oblidat les dones en el seu projecte igualitari i alliberador. Les seves demandes eren llibertat, igualtat i drets polítics, especialment el dret al vot per a les dones, però van tenir poc ressò. Poc després, l'anglesa **Mary Wollstonecraft** escriu l'obra **Vindicació dels drets de la dona (1792)**, en la qual fa un al·legat contra l'exclusió de les dones del camp dels béns i els drets. Aquesta obra es converteix en el primer clàssic del feminisme en sentit estricte. Per a Wollstonecraft, la clau per superar la subordinació femenina era l'accés a l'educació. Les dones educades, a més, podrien desenvolupar la seva independència econòmica accedint a activitats remunerades. No obstant això, **Wollstonecraft** no va donar importància a les reivindicacions polítiques i no va fer referència al dret de vot femení. Totes aquestes propostes no van anar més enllà de petits cercles d'intel·lectuals.

El **1804**, el **Codi civil napoleònic**, que va recollir els avenços socials de la revolució, negava a les dones els drets

A mitjan segle XIX, més del 40% de la població obrera de Barcelona eren dones. Filadores i teixidores van mantenir en la indústria mecanitzada el mateix percentatge que ja tenien en la indústria tradicional. Els seus salaris eren més baixos que els dels homes i les seves tasques eren més monòtones i menys valorades. El 1905, la indústria tèxtil i de confecció de Barcelona donava feina a 30.000 dones i 12.000 homes. En aquells anys s'estima que treballaven a les fàbriques uns 5.000 nens i nenes. En aquestes xifres no estan comptades les treballadores a domicili: sastresses, cosidores, modistes, bugaderes, planxadores. Les dones que treballaven a les fàbriques per força havien de fer jornada doble —a fora i a casa— i les feines domèstiques eren molt més feixugues que ara, perquè la mecanització no havia arribat a les llars.

No està comptat, però pel fet de ser el Poblenou el lloc de Catalunya on es concentraven més fàbriques, la majoria de les dones que treballaven a Barcelona devien estar ocupades a les fàbriques del barri i especialment al tèxtil, que va ser el ram predominant durant dècades. Sovint, era una feina vergonyant i sense formació, i les dones no arribaven mai a llocs de comandament, ni tan sols a les agrupacions i els sindicats obrers. Però la pitjor i la més mal pagada era la feina domiciliària, que les dones s'emportaven a casa, sobretot en el subsector de la confecció.

Segons Albert Balcells, l'any 1905, a la indústria cotonera, que era la que tenia més pes relatiu dins la indústria catalana, el 85% de la mà d'obra era

femenina. Però també era molt notable la presència femenina en altres sectors industrials. La mecanització permeté emprar mà d'obra menys qualificada i promogué l'entrada de dones a les fàbriques amb salaris inferiors als dels homes. A la fàbrica ocupaven la mateixa situació subalterna que a la societat i a la família, i les seves possibilitats de promoció laboral eren mínimes.

Ma d'obra barata

La doctora Concepció Villar assegura que a finals del segle XIX la metal·lúrgia era una indústria totalment masculina. Amb la mecanització de la producció, que ella situa a partir del 1920, els empresaris van obrir les portes a la contractació de les dones en llocs de treball no qualificats i, d'aquesta manera, es van reduir costos. Dit d'una altra manera, quan les dones entren en aquest sector ho fan com a mà d'obra barata. Aquesta autora afirma que les associacions obreres van contribuir a la desqualificació de la mà d'obra femenina i a l'abatiment dels seus salaris.

«Vers l'any 1900, la segmentació sexual del treball mantenia els sectors més qualificats i més ben pagats en mans dels homes, com passava a la tintoreria i als acabats del tèxtil cotoner —l'anomenat *ram de l'aigua*—, mentre que la filatura estava en mans de les dones supervisades per contramestres i vigilades per capatassos i majordoms, tots homes... Solien estar absents de les juntes directives de les societats obreres de resistència d'aquells rams en què eren majoritàries», ha escrit Albert Balcells a l'obra *Les dones treballadores a*

Placa que es va col·locar el 1999 a la rodona de la Rambla amb Lluç per recordar les treballadores de la fàbrica del Cànem.

la fàbrica i al taller domèstic de la Catalunya del segle XIX i primer terç del XX.

Malgrat la docilitat atribuïda a les dones treballadores, aquestes van participar activament en les vagues del tèxtil dels anys 1913 i 1916 i en les protestes contra la carestia del gener del 1918. I ja en aquestes reivindicacions apareixen dones considerades líders i agitadores. La presència femenina en els mítings i en les lluites és un gran avenç respecte a dècades anteriors, quan els gremis s'oposaven al treball femení assalariat amb accions legals i a vegades passant a l'acció violenta. El 1870, al primer Congrés Obrer Espanyol que es va fer a Barcelona, hi van assistir 98 delegats, dels quals 74 eren catalans, però entre ells no hi havia cap dona. En aquest congrés van triomfar les tesis bakuninistes enfront de les marxistes.

De la fàbrica a casa

Malgrat la poca consideració social que rebien les dones que treballaven a les fàbriques, el seu salari era imprescindible per a la supervivència de la família obrera, i la dona també enfortí el seu paper en l'àmbit familiar. Així mateix, «es consolida una cultura laboral femenina no domèstica que es transmeté a generacions successives per a les quals el treball com a identitat va anar prenent el lloc del treball com a necessitat», diu Balcells.

Tal com hem apuntat al començament, de totes les feines que feien les dones la més mal pagada era la que s'emportaven de la fàbrica a casa. Segons Balcells i altres autors, s'estima que, cap al 1917, d'un total de 10.000 obreres del ram de la confecció, unes 8.000 treballaven a casa. Aquestes dones cobraven l'equivalent a un 60% de les que anaven a la fàbrica. El seu jornal diari, a preu fet per una jornada d'unes onze hores, era d'1,10 pessetes, en uns anys en què el cost diari de la vida d'una família obrera era de 5,75 pessetes. Di-

versos testimonis de l'època, com ara el doctor Ramon Turró, que treballava al Laboratori de l'Ajuntament, afirmen que es donaven més casos de tuberculosi a les llars on vivien obreres que treballaven a casa. El 1916, del total de 2.500 obreres tuberculoses, 1.600 eren modistes que treballaven a casa seva. Tot i aquests xancre, la tendència moralista considerava que la feina que es feia a casa era compatible amb tenir cura de la llar i, de passada, permetia preservar la moral de les dones. Les fàbriques eren considerades «escoles de rebel·lia i immoralitat». En tenim un exemple al Poblenou, on les treballadores del Cànem sovint eren considerades dones immorals. Maria Ynglada, una antiga treballadora d'aquesta fàbrica propietat de la família Godó, en una entrevista

A dalt, un grup de treballadors, homes, dones i nens, del Cànem. A sota, la fàbrica per fora en una instantània del 1915.

publicada a la revista *4 Cantons* el 1974, deia, sobre la moralitat de les obreres, «que alguna cosa hi havia i algunes presumien d'això i d'allò altre». És a dir, que fins i tot les mateixes treballadores pensaven que algunes de les seves companyes feien de putes.

Les dones que treballaven a casa fent feines de confecció tenien al davant una competència força deslleial en el treball que sortia dels convents, els asils i altres institucions regentades per monges, on sovint la retribució era només el menjar. Balcells creu que

civils reconeguts per als homes i imposava lleis discriminatòries, com ara definir la llar com a àmbit exclusiu de les dones. Es va instituir un dret civil en el qual eren considerades menors d'edat; és a dir, filles o mares en poder dels seus pares, esposos i fins i tot fills. Es van fixar delictes específics com l'adulteri i l'avortament. D'altra banda, pel que fa a l'àmbit educatiu, s'excloïa les dones dels trams educatius mitjans i superiors. Encara que durant la **Revolució Francesa** les dones van prendre una clara consciència de col·lectiu oprimint, aquest Codi civil va significar una derrota i les dones que van tenir rellevància en la participació política van compartir el mateix final: la guillotina o l'exili. La República no estava disposada a reconèixer una altra funció a les dones que la de mares i esposos dels ciutadans. D'aquesta manera, sense ciutadania i excloses del sistema educatiu, les dones van quedar fora de l'àmbit dels drets i els béns liberals. Per això, els objectius principals del sufragisme van ser l'assoliment del vot i l'entrada a les institucions educatives.

Als **Estats Units**, les dones van lluitar per la independència del seu país al costat dels homes i, posteriorment, es van unir a la causa dels esclaus. Però el **Congrés Antiesclavista Mundial** celebrat a **Londres** el **1840** va refusar reconèixer com a delegades quatre dones. El **1848**, en una convenció es va aprovar la **Declaració de Seneca Falls**, un dels textos bàsics del sufragisme americà.

El **sufragisme** tenia dos objectius: el dret al vot i els drets educatius. El costós accés a l'educació tenia una relació directa amb els drets polítics, ja que a mesura que la formació d'algunes dones avançava es feia més difícil negar el dret al vot. El **moviment sufragista** tenia vocació interclassista i considerava que totes les dones patien discriminacions semblants, independentment de la seva classe social. Assolir la ciutadania civil era fonamental per modificar els costums i la moral.

Paral·lelament, **Flora Tristan**, escriptora i activista social francesa d'origen peruà, publica el **1843 La unió obrera**

l'hostilitat que van desenvolupar les dones que treballaven a casa contra les religioses podria ser una de les causes de la seva participació activa en la crema dels convents durant la Setmana Tràgica. Sobre la situació d'aquestes obreres domiciliàries, Dolors Monserdà —poetessa, novel·lista i feminista *avant la lettre*— va escriure la novel·la *Maria Glòria*, que es va publicar el 1917. Monserdà va ser la impulsora del Sindicat de l'Agulla, que va agrupar les dones que treballaven a casa.

Durant la Segona República, la CNT va intentar que es prohibís la contractació de dones per a feines pesants no qualificades, però no ho va aconseguir. Durant el franquisme, segons la tesi de Concepció Villar, les diferències salarials entre homes i dones es van mantenir i la paritat no va arribar fins a la dècada del 1990.

Les xinxes del Cànem

A la fàbrica del Cànem del Poblenou hi van arribar a treballar unes 2.000 persones i la majoria eren dones, que eren conegudes com les *xinxes*, perquè sortien de la factoria molt brutes i feien pudor per culpa del material que manipulaven (també a Manlleu anomenaven *xinxes* les dones que treballaven a les fàbriques). La ja esmentada treballadora Maria Ynglada, coneguda com la Zurra, explica que als anys vint les dones guanyaven una mitjana de 26,60 pessetes. «Si treballàvem a preu fet, com jo, que era bitllaire, podia aconseguir una bona setmanada de 40 o 50 pessetes», afegeix. Una altra treballadora, Zoila Garcia, explica que quan ella va plegar l'any 1945 guanyava entre 105 i 110 pessetes. Totes dues, quan sortien del Cànem, anaven a treballar a una altra fàbrica del ram del carrer de Sant Joan de Malta, fins

Gaceta de Madrid.—Núm. 320

dispensas, reservadas en este punto a la Autoridad gubernativa, se seguirán los mismos trámites, y se exigirán los mismos requisitos señalados en el art. 6.º de la ley respecto de los jóvenes menores de diez y seis años.

Art. 18. Las mujeres que hayan entrado en el octavo mes de embarazo, podrán solicitar del patrono el cese en el trabajo, teniendo derecho á que se les reserve el puesto que ocupaban hasta tres semanas después del alumbramiento. Si de una certificación facultativa resultase que á las tres semanas la mujer no podía dedicarse, sin perjuicio de su salud, al trabajo que realizaba anteriormente, se le reservará su puesto una semana más.

Art. 19. Al tenor de lo dispuesto en el art. 9.º de la ley, las obreras con hijos en el período de la lactancia tendrán una hora al día para dar el pecho á sus hijos. Dicha hora se dividirá en dos períodos de treinta minutos, utilizables uno por la mañana y otro por la tarde. No obstante, si la madre lo prefiriere, y siempre que al niño se lo lleven al taller ó establecimiento donde aquélla preste sus servicios, podrá dividir la hora en cuatro períodos de á quince minutos, utilizables dos por la mañana y dos por la tarde.

El tiempo destinado á la lactancia, siempre que no exceda de una hora diaria, no será descontable para el efecto de cobro de jornales.

La madre, sin embargo, sometiéndose al descuento correspondiente, podrá dedicar á la lactancia de su hijo más tiempo de una hora diaria.

que se'n van assabentar a Can Godó i les van fer plegar. I aleshores van haver d'anar a buscar el sobresou escombrant el Rellisquín. La Zurra va conèixer una dona que va entrar a Can Godó quan tenia vuit anys i com que «l'angelet s'adormia damunt la màquina, la pegaven per despertar-la».

Engràcia Casas, pintora i mestressa d'una popular botiga d'ous i pollastres del barri, va escriure una evocació amable de les xinxes del Cànem:

«Moltes d'elles tenien criatures de bolquers. Les àvies i les veïnes que aguantaven els nadons els portaven a la sortida de la fàbrica... Elles, assegudes al pedrís de la vorera del carrer, els donaven de mamar, al mateix temps que es menjaven un tupí de sopes de llet ben calentes. De vegades encara em sembla que sento aquella sirena i la sortida d'aquelles dones. La veritat és que a mi em semblaven un exèrcit de belles amazones, vestides amb armadures vermelles de cànem. Jo sento una gran admiració per aquelles dones, veritables heroïnes del seu temps, que van honorar el nostre barri amb la lluita pels drets de la dona. Els habitants del barri no les hem oblidades, no, i la millor prova n'és aquesta placa que, a la rodona de la Rambla amb Lull, ens les recorda.»

Xavier Benguerel, a les seves *Memòries*, també recorda les dones del Cànem:

«D'aquella fàbrica del Poble Nou, tot-hom en deia «El Cànem». De les dones i de les criatures que hi treballaven un gavadal d'hores diàries, «les xinxes».

»Entre els meus primers records hi ha aquestes dones i aquestes criatures. Exhalaven un tuf espès, d'olis pesats, d'espert, de borra, de misèria. Com si no tinguessin edat, com si fossin bèsties de bast, energia a baix preu. Quan la sort

hi ajudava, ho deien, morien entre els 35 i els 40 anys. A l'hora de dinar s'instal·laven pels voltants de la fàbrica. Seien a terra, les que tenien sort a l'ombra dels plàtans o de la petita zona d'ombra que, en aquella hora, feia la paret d'un magatzem, d'una taverna, d'una casa. Al cap d'uns quants anys —casualitat, què voleu fer-hi!—, a pocs metres de distància, van instal·lar-hi la caserna de la Guàrdia Civil. L'ordre és sagrat. Les vagues alteren producció, escandalls, beneficis. A les nou o a les deu de la nit, aquelles

dones i aquelles criatures sortien com un ramat de la cleda. Brutes, exhaustes, com somnàmbules. La majoria enfilava el camí de Pequíu o de la Mar Bella, residències poètiques entre clavegueres, als sorrals de la platja.

» —Ara pleguen «les xinxes»!

» —Tapa't el nas!

»Pudien. Sí, pudien. Me'n recordo. Em costà molt d'avesar-me a la idea que aquelles dones eren com la meva mare, la meva àvia, les meves ties; i aquelles criatures, una mica més grans que el

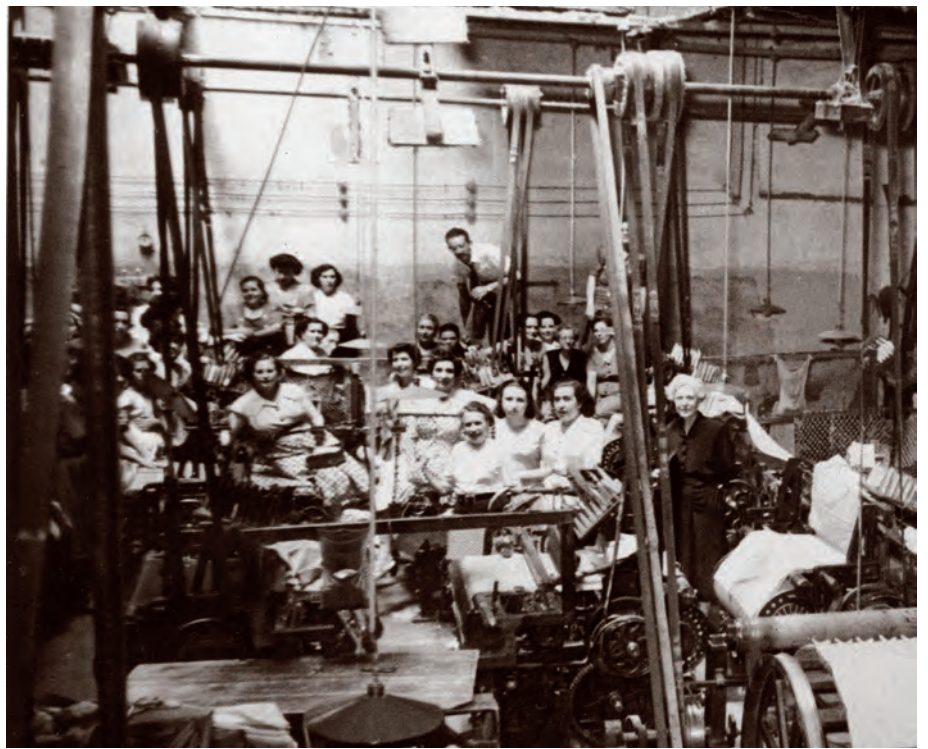
ENTO INTERIOR DEL TRABAJO
EL RÉGIMEN DE LOS TALLERES

i, posteriorment, **L'emancipació de la dona**. En aquestes obres expressa les seves idees precursors del socialisme i del feminisme. Proposa la unió internacional dels treballadors i reivindica la participació de la dona en totes les instàncies socials, amb l'objectiu d'aconseguir un tracte igualitari que permeti el seu alliberament.

El **moviment sufragista a Anglaterra** es va iniciar el **1851**. El **1867** neix el primer grup clarament sufragista: la **National Society for Woman's Suffrage (Associació Nacional per al Sufragi de la Dona)**, liderat per **Lydia Becker**. Aviat, les sufragistes angleses van aconseguir tenir com a aliat **John Stuart Mill**, un dels pensadors més influents del liberalisme.

El **1869**, l'estat de **Wyoming** atorga el dret de vot a les dones. És el primer estat dels **EUA** a fer-ho. Aquell mateix any, a **Anglaterra**, **Stuart Mill** publica amb la col·laboració de la seva dona, **Harriet Taylor**, **La submissió de les dones**. El llibre esdevé un element clau per a l'expansió del moviment sufragista arreu. En aquesta obra s'argumenta que l'opressió de les dones és un dels pocs vestigis que queden de l'antiguitat, un conjunt de prejudicis que impedeixen greument el progrés de la humanitat. El **1866**, **Stuart Mill** havia presentat al **Parlament anglès** la primera petició a favor del vot femení, que va ser denegada per una àmplia majoria. Trenta anys després, el **1893**, **Nova Zelanda** es convertí en el primer país que concedia el dret de sufragi a les dones.

El **1903**, **Emmeline Pankhurst**, nascuda a **Manchester** el **1857** i filla d'un reeixit home de negocis, i les seves seguidores abandonen l'**Associació Nacional per al Sufragi de la Dona** i formen la **Women's Social and Political Union (Unió Política i Social de la Dona)**. A partir d'aquest moment, les sufragistes canvien d'estratègia i passen a la lluita directa. Interrompen els discursos dels ministres i són empresonades, recorren a la vaga de fam i fan actes terroristes contra diversos edificis públics. S'ha dit que **Mahatma Gandhi** va aprendre la seva tàctica de desobediència de les sufragistes angleses. La tensió

Treballadores de Can Saladrigas. La instantània de dalt és del 1913; la del mig, del 4 de febrer

de 1937, i la de sota, del 2004, durant l'acte de presentació del llibre sobre la història de la fàbrica.

meu germà, igual que ell i jo. En veure-les, callava, estamordit, sense comprendre, [...] m'arrapava a la mà protectora de la mare.

»Aquesta imatge lamentable, la sortida de les dones del Cànem, m'obsessionà mentre vaig viure al Poble Nou.»

Les treballadores de Can Saladrigas

Una de les fàbriques més grans del Poblenou era Can Saladrigas, avui reconvertida en casal d'avis i biblioteca. Hi van treballar moltes dones en condicions precàries. El testimoni d'aquestes treballadores el va recollir Montserrat Sintés a la monografia *Can Saladrigas, 146 anys després. Memòria d'una fàbrica*. Reproduïm aquí els testimonis d'una nuadora, una bitllaire i una teixidora: «La nuadora anava a preu fet i nosaltres havíem d'anar a preu fet com ella. Els telers eren més vells que Matusalem. Jo per això no volia ser teixidora, perquè les llançadores saltaven. Hi havia gent que fins i tot havia perdut l'ull, i si et tocava el cap feia molt de mal». Una altra obrera explica que una vegada se li va enganxar la bata al teler i «la corriola se'm va anar enganxant, enganxant i vaig quedar tota ajupida. I per sort una nena que treballava al meu costat se'n va adonar i va aturar la màquina. Però, si no, m'hauria acabat enganxant el braç i m'hauria fet molt de mal. Vaig quedar en enagos. No hi havia res per aturar aquelles rodes. Allò era més vell que... Encara hi havia estaques que si et tocaven el cap et desmaiaves. Jo m'havia desmaiada més d'una vegada d'un garrot de llançadora».

Una teixidora explica que no hi havia ni vacances ni seguretat social, i una altra evoca les sirenes: «El Poblenou, a les dotze del migdia, tuuuuuuuu!, toquen totes les sirenes de les fàbriques i tothom a dinar, i a les dues, tuuuuuu!, i tothom a treballar. Treballàvem moltes hores. I els dissabtes». ●

Vaga de Motor Ibérica

La que està considerada la primera gran protesta de l'àmbit laboral protagonitzada per dones després de la Guerra Civil va començar al Poblenou i va culminar en la famosa tanca de dones i nens a la parròquia de Sant Andreu de Palomar. Va ser arran del conflicte de Motor Ibérica, l'empresa que fabricava els populars camions Ebro i que tenia factories al Poblenou, la Zona Franca i Montcada. La vaga va començar el 27 d'abril de 1976 mentre es negociava el conveni. Els treballadors demanaven un augment lineal de 4.000 pessetes i la readmissió de divuit persones que havien estat acomiadades. El conflicte es va anar agreujant i l'empresa, per fer pressió, va utilitzar els mateixos mètodes que havia emprat la patronal durant els anys vint a través del sindicat groc, però ara sense arribar a matar com aleshores: amenaces verbals i lesions físiques als vaguistes, crema de clotxes... La vaga va afectar 3.500 treballadors de les tres factories i ben aviat els expedients sancionadors van ser 200. I és aquí quan van entrar en acció les dones dels vaguistes. Van començar manifestant-se cada dia davant de la factoria de l'avinguda d'Icària per reivindicar, entre altres qüestions, poder accedir a l'economat que res-

tava tancat des de l'inici del conflicte. Aquesta acció no va ser consensuada ni en assemblea ni pels marits, alguns dels quals no entenien ni aprovaven les reivindicacions de les seves mullers. A les hemeroteques ha quedat reflectit el que opinaven els homes, com també les males arts de l'empresa, que obligava els diaris a publicar els seus anuncis demanant nous treballadors —que haurien de fer d'esquirols i substituir els vaguistes— a la mateixa pàgina d'informació laboral on es feia el seguiment del conflicte. Finalment, les dones van decidir tancar-se a la parròquia de Sant Andreu, on en alguns moments van arribar a ser 300 persones, comptant les criatures. Dos homes s'hi van afegir en vaga de fam. La ciutat s'hi va abocar amb gestos de solidaritat, menjar i diners. Es van recollir 17 milions de pessetes i tones de menjar. La tanca, que va durar un mes, es va acabar el 28 de juny quan la policia, saltant-se el concordat i la prohibició del bisbe, va entrar a l'església i va fer fora els tancats. La vaga va durar encara dos mesos més. Una placa a terra, davant de la parròquia, recorda aquesta protesta de les dones.

M.F.C.

La tanca de dones de Motor Ibérica a la parròquia de Sant Andreu el 1967.

arriba al límit amb la mort d'**Emily Davison**, sufragista de procedència obrera, el **1913** al **Derby d'Epson**, atropellada per un cavall propietat del rei Jordi V. L'enterrament fou multitudinari. A la làpida hi havia escrit el lema «Fets, no paraules».

El **marxisme** va abordar la discriminació de la dona i va oferir una explicació de la seva opressió: l'origen no és degut a causes biològiques, sinó socials. El **socialisme** insistia en les diferències que separaven les dones de les diverses classes socials i acusava les sufragistes d'oblidar la dona proletària. No obstant això, tot i que afirmaven que l'emancipació era impossible dins el sistema capitalista, també eren conscients que per a la direcció del partit i per a molts dels militants la qüestió femenina no era ni central ni prioritària. No és fins al **1907** que la dirigent comunista alemanya **Clara Zetkin** va presidir la **primera conferència internacional de dones socialistes**.

Amb l'esclat de la **Primera Guerra Mundial** el **1914**, els homes van anar al front i les dones van sostenir l'economia fabril, la indústria bèl·lica i gran part de l'administració pública. Més d'un milió de dones es van incorporar a la indústria de guerra al **Regne Unit**. En aquestes circumstàncies, ningú no va poder oposar-se a les demandes de les sufragistes i el rei **Jordi V** va amnistiar-les. El **1918** va ser aprovada la **lleï de sufragi femení**, que permetia el vot a les dones més grans de 30 anys, i deu anys després, el març del **1928**, el vot a les dones més grans de 21 anys. **Emmeline Pankhurst** havia mort unes setmanes abans. Es publica en aquest període d'entreguerres l'obra de **Virginia Woolf**, **Tres guinees**. Amb ironia i intel·ligència, Woolf exposa la situació de la dona en una societat burgesa.

El **1920**, la **dinavena esmena de la Constitució dels Estats Units** aprovava el sufragi per a totes les dones majors d'edat. A **Europa**, els primers països a fer-ho van ser **Finlàndia** i **Noruega**, els anys **1906** i **1913**, respectivament. Després van venir **Alemanya**, els **Països Baixos** i **Suècia**, el **1919**. Finalment s'hi van incorporar els països medi-

Oficis femenins

M.F.C.

Hi ha feines que feien les dones, oficis de dones, que pràcticament han desaparegut. Ja ningú no pot avisar la pentinadora perquè vingui a casa, com era habitual fa cinquanta anys. L'única excepció, comptant que la perruquera sigui molt amiga, seria per pentinar una núvia. Tampoc no queden dones que vagin a cosir per les cases, a sargir, a tenir cura de la roba blanca o a planxar. Ja no existeixen les dides, aquelles dones que es llogaven per alletar nadons i que es convertien, per força, en un membre més de la família. Hi havia dides que tenien llet per donar i per vendre, per alletar els fills propis i els fills dels altres, i d'altres que s'ofereien a fer de dides perquè el seu nadó havia mort. Amb els avenços mèdics, la mortalitat infantil ha disminuït d'una manera espectacular, es pot retirar la llet d'una dona que s'ha quedat sense nadó i les llets maternitzades, que ara ja estan als supermercats, han suplantat amb garanties la llet de les dides.

Pentinar, planxar, rentar, cosir... Tot això ara es fa fora de l'àmbit domèstic i es paga IVA.

També han desaparegut les llevadores, que ajudaven a tenir les criatures a casa. I de pageses que vagin a vendre els seus productes al mercat en queden ben poques. D'aquests dos darrers oficis en resta encara memòria al barri.

Les llevadores

Caterina Casanovas Palet (1897-1982) va estudiar a l'Hospital Clínic per fer de llevadora. En acabar els estudis es va instal·lar pel seu compte al barri i va portar al món una bona colla de veïnes i veïnes. A més d'ajudar-los a néixer, també els acompanyava a batejar-se. La vocació li venia de la seva mare, Antònia Palet, que també va exercir de llevadora.

Vivia al número 58 de la Rambla, on també atenia les embarassades. La seva família sentia sovint comentaris sobre la poca higiene d'algunes clientes. Ella tenia telèfon però la majoria de les

parteres, no, i aleshores era el vigilant o el sereno qui l'anava a buscar quan arribava l'hora del part.

Segons va explicar a la revista *Icària* el seu fill, Pere Parera, la senyora Caterina no tenia una tarifa fixa pels seus serveis. Demanava la voluntat i a vegades li pagaven en espècies. I amb moltes capsas de bombons.

Les pageses

Les pageses que venien al Mercat del Poblenou eren un col·lectiu amb molt de pes des que s'inaugurà aquest equipament el 1889 fins a finals del segle xx, quan les parades del carrer es van eliminar i la majoria de venedores i productores van decidir plegar. En altres mercats de la ciutat, com La Boqueria, la tradició de les pageses s'ha mantingut, i conserven les seves parades de productes frescos.

Al Poblenou en queda una, Pilar Pont (1942), que encara s'està darrere del taulell perquè li agrada molt la seva feina i se sent reconfortada quan algú li diu que el bròquil que li va vendre era molt bo o els tomàquets feien olor. La Pilar es va instal·lar a la plaça del Poblenou a principis dels anys setanta. Amb 32 anys es va quedar vídua amb dos fills petits, però no va defallir i cada dia carregava la furgoneta als seus camps d'Arenys de Mar i baixava al Poblenou a vendre. Primer amb una parada que muntava i desmuntava cada dia i que va anar canviant d'emplaçament al voltant del mercat perquè així ho decidia l'Ajuntament, fins que finalment va ocupar una parada a l'interior que va deixar quan es va fer la remodelació del mercat el 2004. Aleshores es va traslladar a uns baixos del carrer de Pons i Subirà i allà continua.

A més de la Pilar, al voltant del mercat hi havia Sisqueta Rodon i la Marieta, de la Mina, Pepita Rosas i la Carme de Sant Adrià, i Maria Berenguer de Santa Coloma de Gramenet, que va traspasar la parada a la Pilar. També hi havia la Figaire, la Mundeta i la Marcus, que venien fruita i verdura però no eren pageses.

Engràcia Casas, que va ser la tercera generació d'una parada d'ous i pollas-

tres del mercat, explica que Pepa Rosas, coneguda com la Pepa Pagesa de Cal Tranquil, també va tenir parada a dins del mercat, igual que les Juanites, que tenien els camps on ara hi ha els blocs de Pau i Justícia. La masia de Cal Tranquil estava per «on ara passa el carrer de Guipúscoa».

Les pageses arribaven al mercat a les cinc del matí i fins i tot més d'hora, perquè els compradors hi anaven a partir de les sis. (Ara el mercat no obre fins a dos quarts de nou.) Muntar i desmuntar la parada cada dia representava un gran esforç i estar-se tot el matí a la intempèrie era molt dur. «Abans, que feia més fred que ara i hi havia gelades, el gènere de la parada patia molt», recorda la Pilar.

A més dels horaris, també han canviat els hàbits alimentaris. Ara es venen menys enciams, espinacs i bledes, perquè molts compradors opten per les verdures embossades, tallades i netes. Però aquesta tendència de la verdura empaquetada, segons la Pilar, sembla que està canviant, perquè ara a la seva botiga, a més de les compradores de tota la vida, hi va gent jove a buscar productes frescos i diu que ha augmentat el percentatge d'homes que fan la compra.

«Anys enrere, l'ambient era molt maco. La gent s'ajudava més. Ara cadascú va pel seu compte», conclou la Pilar. ●

La dona de més a l'esquerra és la llevadora Caterina Casanovas mentre estudiava a l'Hospital Clínic el 1919.

Pageses de la família de Felisa Calvo Miquel al Mercat de la Unió del Poblenou el 1949.

Les dides

El Grup Benèfic Wad-ras va impulsar «guarderies per a nens de pit», amb l'objectiu de prevenir la mortaldat infantil dels menors d'un any, que sovint era causada per l'abandó o perquè les mares havien de treballar. Aquesta instantània dels anys vint mostra unes dones alletant nadons que tant podrien ser les mares, dides de lloguer o voluntàries. El Grup Benèfic, creat el 1908, va ser un referent durant 60 anys de l'acció institucional de la Junta de la Protecció a la Infància.

terrànics: **Espanya el 1932, França el 1944, Itàlia el 1945 i Grècia el 1952.** L'últim país europeu a atorgar el vot a les dones va ser **Suïssa, el 1971.** Encara avui hi ha països on no es pot exercir aquest dret: **Aràbia Saudita i els Emirats Àrabs Units.**

Després de la **Segona Guerra Mundial**, apareix una obra fonamental del feminisme, **El segon sexe**, de **Simone de Beauvoir (1949)**. L'obra de Beauvoir es converteix en l'estudi més complet sobre la condició de dona i aporta una anàlisi no biològica en afirmar que «no es neix dona, s'arriba a ser-ho». La llibertat és la idea central d'aquesta obra que va caure en l'oblit, bàsicament perquè el moviment feminista havia perdut tota la iniciativa social. Els governs i els mitjans de comunicació de masses reclamaven un retorn de la societat a l'ordre patriarcal on els privilegis econòmics de l'home, el seu valor social, el prestigi del matrimoni, etc., mantenien la dona en una situació de vassallatge. Es tractava d'allunyar les dones dels llocs de treball obtinguts durant el període bèl·lic i potenciar el seu retorn a la llar. Les dones havien de trobar en el paper de mestressa de casa una destinació confortable i no havien de sortir a competir al mercat laboral.

S'estava forjant el que **Betty Friedan** va anomenar, als anys seixanta, la **mística de la feminitat**. Era «el malestar que no té nom» que afligia les dones nord-americanes de classe mitjana, dones sense independència econòmica, sotmeses a la vida de mestresses de casa en aquesta nova llar tecnificada, conscients de la seva solitud, que presentaven sovint depressions i altres quadres mèdics qualificats com a típicament femenins. Les dones es definien per les funcions que exercien, esposa, mare, mestressa de casa, no pas pel que eren. Friedan analitza el sistema econòmic en el qual es ven a les dones una identitat d'acord amb la unitat familiar de consum en què s'ha transformat la família. Els grans magatzems ajuden a trencar l'isolament de les dones. En entrar en uns grans magatzems, afirma Friedan, la dona té de sobte la falsa impressió que participa en tot allò que passa al món. El **1966**, Betty Friedan crea la **National Organization for**

Els safareigs del Poblenou

Rosendo Calvet Raimundo

Avui se'ns fa difícil imaginar les condicions de vida dels obrers del barri del Poblenou durant la segona meitat del segle XIX i fins ben entrats els anys cinquanta del segle passat. Actualment gaudim d'electrodomèstics de tot tipus, lavabos amb aigua directa i il·limitada, calenta o freda, tant a l'estiu com a l'hivern i moltes altres comoditats, en un espai suficient i confortable en la majoria dels casos.

Durant els anys compresos entre el 1850 i el 1950, els habitatges destinats als obrers menys qualificats del barri, la majoria, eren insuficients per a la demanda existent, molt petits i insalubres. Les famílies vivien en espais reduïts, sense intimitat de cap tipus, en estances mal ventilades, moltes vegades en habitacions rellogades. Durant anys, la manca d'aigua va ser endèmica i el corrent elèctric, si n'hi havia, funcionava intermitentment. La higiene personal, sovint espaiada, es feia a la pica de

la cuina. El vàter o comuna, en el millor dels casos, estava a la sortida de la casa.

Dins d'aquest escenari, el personatge més sacrificat, amb diferència, era la dona que treballava fora de casa, ja que, a part de l'activitat laboral, comprava el menjar, cuinava, tenia cura de la mainada i la gent gran de la família i feia les altres feines domèstiques, entre les quals hi havia rentar la roba. Molts habitatges no reunien les condicions per fer la bugada a casa, no hi havia prou aigua ni un espai adequat. Per poder rentar la roba les dones i les filles, si n'hi havia, anaven un cop a la setmana als safareigs públics o privats.

El Gremi no té memòria

A Barcelona, es troba documentació abundant sobre les bugaderes d'Horta. Als arxius municipals podem trobar dades dels establiments municipals però no pas dels privats, que era el nostre cas al Poblenou. D'altra banda,

INVENTARI DE SAFAREIGS

ADREÇA: carrer de Mas de Roda, 16

INICI: molt abans del 1936

TANCAMENT: anys 60

DADES CONEGUDES: safareig petit tenint en compte la superfície del local

ADREÇA: carrer de Venero, 13

INICI: s'ignora exactament. Molt abans del 1940

TANCAMENT: anys 50

ADREÇA: carrer de Guillem de Llúria, cantonada amb el carrer del Taulat

INICI: abans dels anys 30

TANCAMENT: 1960

DADES CONEGUDES: superfície en planta d'uns 300 metres quadrats. Sis o set safareigs grans. Al pis de dalt, un gran terrat per estendre la roba

ADREÇA: carrer de Fernando Poo, 41-43

INICI: 1896

TANCAMENT: 1961

DADES CONEGUDES: va canviar sis vegades de propietat

ADREÇA: carrer de Marià Aguiló, 8 i 10

INICI: molt abans de l'any 1929

TANCAMENT: any 2000

DADES CONEGUDES: quatre safareigs, un per rentar roba blanca, un altre per a roba de color i dos més amb aigua neta per aclarir tot tipus de roba

ADREÇA: carrer de Marià Aguiló, 47, cantonada amb el passatge de Saladrigas i comunicat amb el Passatget

INICI: 1896

TANCAMENT: 1960

DADES CONEGUDES: quatre safareigs grans.

Un safareig per rentar la roba de la gent malalta a l'aire lliure. Aigua calenta subministrada per una gran caldera. El més gran i amb millors serveis del Poblenou. Va tenir quatre propietaris

ADREÇA: carrer de Sant Simó (desaparegut), cantonada amb Pere IV

INICI: molt abans dels anys 30

TANCAMENT: anys 60

DADES CONEGUDES: molt petit

ADREÇA: carrer d'Àlaba, 16

INICI: 1912

TANCAMENT: 1961

ADREÇA: passatge del Marquès de Santa Isabel amb el carrer de Pere IV

INICI: finals del segle XIX

TANCAMENT: 1948

DADES CONEGUDES: petit, fosc i mal ventilat

ADREÇA: carrer de Pons i Subirà, 5

INICI: 1896

TANCAMENT: 1929

DADES CONEGUDES: local molt petit

ADREÇA: carrer de Pujades, 84

INICI: 1949

TANCAMENT: 1959

DADES CONEGUDES: dins d'una nau. Local molt petit

ADREÇA: carrer de Marià Aguiló, 122

INICI: 1929

TANCAMENT: 1935

DADES CONEGUDES: local llarg i gran

ADREÇA: carrer de Bac de Roda, 35, cantonada amb el carrer de Tortellà

INICI: desconegut

TANCAMENT: anys 70

ADREÇA: carrer de Pujades, 93, cantonada amb el passatge d'Iglesias

INICI: s'ignora

TANCAMENT: entre el 1955 i el 1960

DADES CONEGUDES: petits safareigs, en un pati a l'aire lliure

el Gremi de Bugaders i Tintorers no té documentació de les activitats de bugaderia, perquè la fusió d'aquests dos gremis es va produir als anys setanta, en un moment en què els bugaders van anar reconvertint-se o tancant.

En els pobles o zones rurals, el safareig era comunitari, a l'aire lliure o ben protegit, amb àmplies zones per penjar-hi la roba i amb aigua suficient. A Horta hi passava una cosa semblant. En aquest cas, però, la feina de les bugaderes era sovint professional, al servei de les classes altes i mitjanes barcelonines. Van ser les pioneres de la bugaderia industrial.

Fer dissabte

Les dones del Poblenou, i segurament les d'altres zones industrials barcelonines, havien de rentar la roba fora de casa per una falta elemental d'espai i d'aigua. Aquesta feina l'havien de fer, en el cas molt probable que treballessin fora de casa, abans o després de la jornada laboral.

La neteja de la casa es feia el penúltim dia de la setmana —per això se'n deia *fer dissabte*— i consistia en una repassada general de l'habitatge. També era el dia que la gent aprofitava per rentar-se a fons, els homes s'afaitaven i les dones s'arreglaven, per sortir el diumenge, ja fos a missa o a passejar per la Rambla. Lògicament, a partir de dilluns la roba bruta es començava a acumular. Ja fos grossa o petita, s'havia de rentar.

Al Poblenou hi havia desenes de safareigs, dels quals tenim inventariats quinze. Estaven situats gairebé sempre a la planta baixa d'un bloc de pisos, encara que a vegades s'integraven en locals on es duïen a terme altres activitats professionals. Normalment eren molt petits i de poques possibilitats, encara que els més grans disposaven d'aigua calenta i de diferents piques. En alguns s'hi podia estendre la roba.

Sovint, les bugaderies estaven regentades per famílies que solien viure al mateix recinte. Cada activitat tenia el

seu preu. Hi havia tres tipus de safareigs: un amb aigua per rentar la roba blanca, un altre per a la de color o la roba de feina i el tercer per aclarir-la.

L'aigua s'embrutava de seguida, perquè la roba de treballar anava plena de greix i de porqueria. Quan estava ensabonada, les bugaderes feien servir una pala de fusta per picar la roba per treure la brutícia. El sabó, l'anomenat *sabó de Marsella* o el de la marca Lagarto, es fabricava amb greix, oli i sosa. Molta gent se'l feia a casa perquè no es podia permetre comprar-lo. Perquè pugés el color blanc, s'emprava lleixiu i blauet; antigament s'utilitzava cendra. D'altra banda, calia tenir molta cura i procurar que el sabó no caigués a la bassa, ja que es perdria, amb el consegüent perjudici econòmic.

La roba dels malalts

Els safareigs més grans i preparats tenien una zona a l'aire lliure per rentar la roba de la gent malalta i, d'aquesta manera, evitar «que s'encomanés el mal». Malauradament, la majoria no disposaven d'aquest espai específic i, quan hi havia grip, tuberculosi, verola i altres malalties contagioses, els malalts es multiplicaven.

El treball era dur i l'aigua, molt freda, feia sortir penellons, que sovint s'infecaven. Els dies d'hivern rabiüt i dur era agradable entrar als safarejos. El cos es revifava amb una escalfor neta i humida, perfumada amb les olors del sabó, el blauet i el lleixiu.

Les bugades fortes es feien els dilluns, però la gent que treballava fora de casa

les feia quan podia, sobretot entre setmana, sempre a primera hora, entre dos quarts de set i les set del matí, abans d'anar a la fàbrica. Deixaven al safareig la roba en remull i anaven a treballar; al migdia i abans de dinar feien la resta, i si quedava alguna cosa es deixava per a la tarda o el vespre.

Quan s'estenien els llençols al terrat, es mirava el cel per esbrinar d'on bufava el vent i si l'aire estava net o brut, perquè la contaminació tenia de gris tot el barri, quan les desenes de xemeneies de les indústries vomitaven el seu fum tòxic. Quan passava això, que era la majoria de vegades, la roba blanca quedava tacada de volves negres, restes de la combustió. Llavors, tocava espolsar amb cura la brutícia, abans de plegar els llençols amb l'ajuda dels infants.

A l'hivern, si plovia molts dies seguits, s'havia d'estendre a l'interior de casa, sovint a l'habitació més pròxima a l'estufa, de fusta, petroli o carbó. Aquesta atmosfera humida perjudicava molt els pulmons dels infants i de la família mal alimentada.

Les dones, de manera generalitzada, feien les feines domèstiques. Si, a més a més, treballaven a les fàbriques, feien una doble jornada. La major part d'elles, tot i que treballaven en condicions molt dures, no es queixaven mai: feien una feina important, però la feien amb discreció. Eren dones fortes i valentes, que sabien que amb el seu esforç la seva llar aniria prosperant i en el fons dels seus cors, de manera callada, se sentien orgullosos d'esdevenir el veritable pal de paller de les seves famílies. ●